

Magyarország Nemzeti Atlasza (National Atlas of Hungary). Főszerkesztő: Pécsi Márton). Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia és a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium megbízásából a Kartográfiai Vállalat. Budapest, 1989. 609 térkép 273 oldalon, 101 oldal magyarázó szöveg 25 ábrával és 28 táblázattal, angol és magyar nyelven.

Az új nemzeti atlasz bizonyára hosszú ideig értékelések és viták tárgya lesz. Jelen ismertetőben a szerkesztő bizottság egyik tagja az elfogultság mellőzésével kísérli meg összefoglalni, mennyiben jelent újat ez az atlaszmű az 1967. évi első kiadáshoz képest. Hiszen az alapvető célkitűzés 20—25 év változásainak bemutatása, a nyolcvanas évek közepére kialakult helyzet érzékeltetése volt. A munkálatok kezdetekor (1983—1984) még nem volt annyira világos, amit most már bizonyosan tudunk, hogy – legalábbis a közigazgatási szervezet, a termelés és szolgáltatások területén – egy átmeneti időszak változásainak rögzítésére nyílt lehetőség. Elképzeléseink és értékelésünk az ország több mint négy évtizedes fejlődéséről, a jelenlegi helyzetről és problémáinkról, az ország jövőjéről az atlasz munkálatai közepette állandó változásban voltak, ezt a helyzetet az atlasz is tükrözi.

A szerkezetről annyi elmondható, hogy az általános bevezető rész és a térképtörténet napjainkig terjedő áttekintése után a természeti viszonyok hagyományos sorrendben (domborzat, földtan és geofizika, éghajlat, vizek, talajok, természeti tájak) történő bemutatása következik, melyet a természet- és környezetvédelemről szóló fejezet zár. A népességet és a településeket követően a lakossági (társadalmi) infrastruktúra (lakások, közművesítettség, egészségvédelem, oktatás és közművelődés) tárgyalását találjuk, majd két terjedelmes termelési fejezet (ipar, mezőgazdaság) jön; a főként ezekkel kapcsolatos kereskedelmi-szolgáltató tevékenység térbeliségét a fennmaradó részek (közlekedés, posta és távközlés, idegenforgalom, bel- és külkereskedelem) ábrázolják; az utolsó, XIX. fejezet témája a területi tervezés.

Az említett célkitűzésnek megfelelően az 1960-as évek közepétől lejátszódó változásoknak tág teret szenteltek az atlaszban és az adatsorok térképi és grafikonos bemutatása kifejezetten erre irányul. A korábbi mennyiségi szemléletről a minőségre történő átállás a gazdaság területén, egy sor értékelő térképben nyilvánul meg. Részben ide sorolhatók a tipizálások, körzetesítések is, melyek túllépnek az analitikus térképek kritériumain. Az atlasz terjedelmes magyarázója utal a jelenségek és folyamatok történetiségére, magyarázza azokat és megvilágítja az összefüggéseket más ágazatokkal, trendeket mutat ki. Ahol szükséges, rámutat a térképek szerkesztési elveire és módszereire.

A modern környezetgazdálkodás a természet és a társadalom közötti kölcsönhatás keretében a természeti viszonyokat és adottságokat, valamint az ország népességét, az infrastruktúra egy részét az anyagi javakat előállító gazdaság feltételrendszerének tekinti. A magyar reform több mint húsz éves története úgy is felfogható, mint kísérlet arra, hogy tevékenységünk fokozatosan alkalmazkodjék adottságainkhoz, lehetőségeinkhez, mind az ország egészét tekintve, mind pedig regionális vonatkozásokban. Nyilvánvaló, hogy az atlasznak mindkét aspektust szem előtt kell tartania, a térképi ábrázolás során éppúgy, mint az azt követő, húsz nyomdai ívet meghaladó, táblázatokkal és ábrákkal szemléletessé tett magyarázó szövegben. Az alábbiakban néhány ilyen vonatkozásra (vagy inkább problémára) hívnám fel a figyelmet.

Ismeretes, hogy az ország ökológiai potenciáljának felmérése többek között arra irányul, hogy a mezőgazdasági termelés fokozottan igazodjék a természeti adottságokhoz. Az atlaszban a kistájak természeti adottságait a szántóföldi növénytermesztés szempontjából értékelő térképet is találunk (92. oldal, A. térkép) és településenkénti bontásban szerepelnek az 1980-as

évek elején megkezdett ökológiai szempontú földértékelés eredményeként kapott termőhelyi értékszámok átlagolt értékei (207. oldal). Ami mármóst a mezőgazdaság egészének eredményességét illeti, ebben szerkezeti és szerkezeti vonatkozások (termelési rendszerek működése, nagyüzemi- és magángazdaságok együttműködése, szakszövetkezetek tevékenysége, nagyüzemi gazdaságok mellék- és kisegítő üzemágai stb.) ugyancsak szerepet játszottak (237—247. oldal). Ugyanakkor - és ez fokozottan vonatkozik az ipari termelésre - hangsúlyozni kell, hogy a támogatások és elvonások bonyolult rendszerében a rentabilitás és hatékonyság reális megítélése (194—196. oldal) csupán statisztikai adatok felhasználásával megoldhatatlan feladat. Mégis kezdeti előremutató lépésként értékelhető, hogy a korábbi gyakorlattól eltérően (foglalkoztatottak száma, állóeszközök értéke) a természetes mutatók, termelési értékek is megjelennek. Ebben bizonyos adatok felszabadítása is szerepet játszott. A lakosság egészségi állapotának regionális értékelését találjuk az Egészségügy c. fejezet végén (152. oldal).

Itt el is érkeztünk egy sarkalatos kérdéshez: vajon mennyire megbízható az adatbázis? Ismert pl. hogy a népszámlálási adatok csupán a helyben lakók foglalkoztatottsági adatait tartalmazzák, a helyben dolgozókéra nem állnak rendelkezésre ilyen információk, így az egymillió körülire becsült ingázó (számuk 1960 és 1980 között megkétszereződött) térbeli eloszlása nem követhető nyomon (122—123. oldal). A mezőgazdasági üzemekben nyilvántartott dolgozók sok esetben ténylegesen az ipari termelésben, szolgáltatásban tevékenykednek, a statisztika tehát több mezőgazdasági foglalkoztatottat mutat ki, mint amennyi a valóságos és az atlasz térképei is ezeken az adatokon alapulnak.

Egy másik kérdés az, hogy a gazdasági-társadalmi fejlődés során, annak "leírásához" mennyiben van szükség új mutatókra, paraméterekre? Az 1980-as évek elején Magyarországon kísérlet történt a magánszektor dinamizálására az iparban, kereskedelemben, a szolgáltatások területén. A hazai folyamatokat aligha lehet megérteni, amennyiben figyelmen kívül hagyjuk a vállalati GMK-k tevékenységének fellendülését, majd hanyatlását, a kistermelők részvételét a hús- és zöldségfélések előállításában, a magánszféra szerepét az idegenforgalomban, a magángépkocsik jelenlétét. Mégis ezekre csupán részleges adatok, sok esetben pedig csak becslések álltak rendelkezésre, így tehát térképi ábrázolásukra nem kerülhetett sor, bár az atlasz magyarázó szövegében fenti folyamatokra és jelenségekre utalás történik. Az adatbázis naprakészen történő tartása mindenképpen igényli az ilyen "félhivatalos" adatok bekapcsolását a létrehozandó ügyeleti rendszerbe.

A nemzeti atlaszok jövője - mint azt a Nemzetközi Térképészeti Társulás XIV., hazánkban megrendezett tanácskozása is bizonyította - szorosan kapcsolódik a földrajzi információs rendszerek belüli adattároláshoz, -feldolgozáshoz és -manipulációhoz. Ha pl. legégetőbb problémánkat, a környezet állapotát vizsgáljuk, ehhez részletes adatokra van szükség a területehasználatról, a környezeti és vízföldtani viszonyokról és a közművesítettség-ről. Hiába van ugyanis az atlaszban majd két tucat térkép az ország vizeiről, mégpedig a legkülönbözőbb fejezetekben (földtan, felszíni és felszín alatti vizek, környezetvédelem, közművesítettség, az Ipar fejezet magyarázója, mezőgazdaság, közlekedés, idegenforgalom), a nagy szintézis elmarad, nevezetesen annak a kérdésnek a megválaszolása: az ország mely területein van (mennyiségi, ill. minőségi szempontból) elegendő víz és hol van vízhiány (vízkészletek és vízigény aránya). Mindehhez természetesen igen megbízható alapadatokra lenne szükség: ezekkel a tudományos és igazgatási szféra egyaránt adós maradt. (Vagy olyan tudás birtokában vannak, amelyet nem szívesen osztanak meg.) Így azután a környezetvédelemmel foglalkozó fejezet általánosságban leszögezi: "... a környezet romlása nálunk egyelőre még nem ért el olyan mértéket, mint egyes iparilag fejlett országokban" és

ezt a példamutató szabályozásnak tulajdonítja (320. oldal). Néhány oldallal később azonban jön a balatoni vízgyűjtő és a budapesti agglomeráció bemutatása (térképek a 101, ill. 102. oldalon, magyarázók a 322, ill. 323. oldalakon), amely ráébreszti az olvasót a rideg realitásra. A környezetvédelmi térképek külön fejezetben történt publikálása úttörő vállalkozás, azonban nem eléggé didaktikus és kritikus (őszinte).

Külön tanulmányt igényelne kifejteni, hogy bizonyos gazdasági-társadalmi elemek ábrázolása egyes nemzeti atlaszokban miért kap oly nagy fontosságot, míg másutt teljesen hiányzik. Egyértelmű, hogy a fejlett országokban, ahol nincsenek infrastrukturális gondok, olyan problémák, mint a közműháló, vagy a távbeszélő-hálózat bemutatása fel sem vetődik, hiszen minden térkép végső soron a térbeli differenciálódás ábrázolására szolgál. Magyarország viszont 1992-re célul tűzte ki felzárkózását Európához és éppen az elmara-dott infrastruktúra jelenti az igyekezet útjában a legnagyobb akadályt. Még mindig hajlamosak vagyunk a jelenlegi fejlettségi vagy ellátottsági szintet a hatvanas évekhez viszonyítani, ami kedvező tendenciákat sejtet (az atlasz koncepciója is ezt sugallja), holott a jelen és még inkább a jövő követel-ményeinek kellene fokozottan megfelelnünk. Vannak olyan területek, ahol már megindultunk ebben az irányban; a közigazgatásban (12—15. oldal) éppen hogy úton vagyunk a hivatalos területi egységek s a reális régiók közelíté-sében, amennyiben a város és környéke koncepciót jövőben a gyakorlatban al-kalmazzák.

Nem szabad ugyanakkor elfelejteni, hogy a gazdasági-társadalmi fejlődés fő trendjei egy nemzeti atlasz tartamát is nagymértékben befolyásolják. Bi-zonyos, hogy a piacgazdaság kialakulásával, mechanizmusainak érvényesülésé-vel a termelési térképek ábrázolási paraméterei is megváltoznak (a hozzá-adott érték fokozott szerepet kap, megjelenik a tőke- és a munkaerőpiac, innen ered az igény az allokáció, ill. a munkanélküliség térbeli ábrázolá-sára, de változatlanul fontosak maradhatnak az állóeszközök és elhaszná-lódásukat bemutató kartogramok). Mindez szoros kapcsolatban áll az utóbbi időben sokat emlegetett földrajzi paradigmaváltással.

Mondják, "tudásanyagunk" három részből tevődik össze, ezek a követke-zők: amiről 1. tudjuk, hogy tudjuk, erről nyugodt lelkiismerettel tehetünk közzé térképeket, rendszerezhetjük; 2. tudjuk, hogy nem tudjuk; ez abból fakad, hogy bizonyos mechanizmusokkal nem vagyunk tisztában (sokszor adatok birtokában, de működő modellek híján); 3. nem tudjuk, hogy nem tudjuk; mi-vel számunkra ismeretlen összefüggések nyomán keletkeznek. Utóbbi két kate-gória megléte ösztönöz bennünket további vizsgálódásokra, rendszerező mun-kákra, a nemzeti atlasz további ápolására.

BASSA LÁSZLÓ